

Al principi hi havia la raó: la traducció tolstoiana de Joan 1: 1-18

Iván GARCIA SALA
Universitat de Barcelona

Como citar este artículo:

GARCÍA SALA, Iván (2008) «Al principi hi havia la raó: la traducció tolstoiana de Joan 1: 1-18», en PEGENAUTE, L.; DECESARIS, J.; TRICÁS, M. y BERNAL, E. [eds.] *Actas del III Congreso Internacional de la Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación. La traducción del futuro: mediación lingüística y cultural en el siglo XXI. Barcelona 22-24 de marzo de 2007*. Barcelona: PPU. Vol. n.º 1, pp. 199-206. ISBN 978-84-477-1026-3. Versión electrónica disponible en la web de la AIETI: <http://www.aieti.eu/pubs/actas/III/AIETI_3_IGS_Principi.pdf>.

Al principi hi havia la raó: la traducció tolstoiana de Joan 1: 1-18

Ivan Garcia Sala
Universitat de Barcelona

En aquesta comunicació exposo una de les idees principals de l'exègesi que fa Lev Tolstoi de l'Evangelí mitjançant la seva traducció de Joan 1: 1-18. Tolstoi, a partir de la profunda crisi espiritual que visqué a mitjans de la seva vida, escrigué un comentari i traducció de l'Evangelí, la Concordança i traducció dels quatre Evangelis (1880-81), que més tard simplificaria i convertiria en una versió molt personal i subjectiva del text neotestamentari, la Breu síntesi de l'Evangelí, que en la traducció castellana que n'he fet, he traduït com El Evangelio abreviado (Tolstoi 2006).¹ L'objectiu d'aquesta traducció era doble: per una banda, redescobrir el missatge de Crist amagat rere les Escripures, i, per l'altra, demostrar la tergiversació que l'exègesi eclesiàstica havia fet del missatge.

En el pròleg de L'Evangelí abreujat, Tolstoi explica el contingut de la seva obra. Ressalta que n'ha eliminat tots els episodis i passatges sobrenaturals, miraculosos i mítics, perquè, segons diu, «compliquen i carreguen la versió» i, per a una persona que no dubti de l'ensenyança de Crist, però sí dels miracles, són episodis totalment inútils (Tolstoi 2006: 33). També diu que la seva traducció està emmarcada per una introducció i una conclusió basades, respectivament, en el pròleg de l'Evangelí de Joan i en la primera epístola d'aquest mateix autor. Tolstoi inclou aquests dos fragments, malgrat que diu que no són parts essencials de l'ensenyança de Jesús, perquè en donen una visió general (Tolstoi 2006: 30). Són dues parts, diu, que mostren «amb perfecció i senzillesa el sentit» del missatge de Jesús i que aquest «està en contradicció amb les estranyes explicacions de l'església» (Tolstoi 2006: 30-31). El fragment que aquí volem comentar, doncs, és la introducció de l'Evangelí abreujat, la versió tolstoiana del cèlebre pròleg de Joan, perquè permet examinar l'exègesi de Tolstoi i la seva manera de traduir el text neotestamentari. En la meua traducció al castellà fa (Tolstoi 2006: 60-62):

Jn 1: 1 El entendimiento de la vida se ha convertido en fundamento y principio de todo. El entendimiento de la vida se ha puesto en lugar de Dios. El entendimiento de la vida es Dios.

2. Con el anuncio de Jesús, el entendimiento se convirtió en fundamento y principio de todo en lugar de Dios.

3. Todo lo que vive vino a la vida por el entendimiento. Y sin él no puede haber nada vivo.

4. El entendimiento da la vida verdadera.

5. El entendimiento es la luz de la verdad. Y la luz brilla en la oscuridad y la oscuridad no puede apagarla.

[...]

9. La luz verdadera estuvo siempre en el mundo e ilumina a todo hombre que en él nazca.

10. Estaba en el mundo, y el mundo está vivo solamente porque en él hay la luz del entendimiento, pero el mundo no la conservó.

11. Apareció en lo que le era propio, pero lo que le era propio no lo retuvo.

12. Sólo aquellos que han comprendido el entendimiento, han recibido la posibilidad de hacerse igual a él porque creyeron en su esencia.

13. Aquellos que creyeron que la vida está en el entendimiento se convirtieron en hijos del entendimiento y no en hijos de la carne.

14. Y el entendimiento de la vida se manifestó carnalmente en la persona de Jesucristo; y esto lo entendemos así: el hijo del entendimiento, hombre de carne, nacido como el padre, que es el principio de vida, es igual al padre y al principio de vida.

15. La enseñanza de Jesús es la fe perfecta y verdadera.

¹ Per tenir més informació sobre la història de la traducció tolstoiana de l'Evangelí, vegeu la meua introducció a Tolstoi (2006: 9-22).

16. Porque cumpliendo la enseñanza de Jesús hemos comprendido una nueva fe en lugar de la antigua.

17. La ley fue entregada por Moisés, pero entendimos la fe verdadera, consistente en llevar a cabo el entendimiento, a través de Jesucristo.

18. Nadie ha visto a Dios y no lo verá nunca, sólo el hijo, aquél que está en el padre, ha mostrado el camino de la vida.

El pròleg de l'Evangelí de Joan, que hom ha anomenat «la pàgina més excelsa dels dos Testaments» és, probablement, per la seva opacitat, un dels passatges que ha generat traduccions més diverses. Només cal citar algunes traduccions del primer verset en castellà i català per adonar-nos-en. A la Bíblia del Oso, Casiodoro de Reina tradueix: «En el principio ya era la Palabra, y la Palabra era acerca de Dios, y Dios era la Palabra»², traducció que, en revisions posteriors, es deixa com: «En el principio era el Verbo, y el verbo estaba con Dios, y el verbo era Dios»³. En la traducció de Félix Torres: «En el principio era ya el Verbo, y el verbo estaba en Dios, y el Verbo era Dios.» En la de Díez Macho (1963): «En el principio existía el Verbo, y el Verbo estaba con Dios y el verbo era Dios.» En la de la Bíblia de Jerusalén: «En el principio la Palabra existía y la palabra estaba con Dios, y la palabra era Dios.» En la de José M. Bover i Francisco Cantera (1961): «En el principio existía el Verbo, y el Verbo estaba con Dios, y el Verbo era Dios.» En la Bíblia Catalana Interconfessional (1993): «Al principi existia el qui és la Paraula. La Paraula estava amb Déu i la Paraula era Déu.» Podríem encara citar altres traduccions en altres llengües, però amb aquesta selecció es poden veure ja algunes de les opcions que escullen els traductors i que, en molts casos, comporten unes interpretacions teològiques ben diferents del text. Per exemple, no és el mateix elegir la preposició en o amb: si es diu «el Verb estava en Déu» se subratlla la unitat d'essència entre el Verb i Déu; si es diu «el Verb estava amb Déu», es fa èmfasi en la distinció de persona entre el Verb i Déu.

Si tornem a la nostra versió, podem endevinar que el motiu que empeny Tolstoi a traduir aquest passatge és, principalment, posar de relleu que els mètodes de l'hermenèutica cristiana tradicional han convertit aquest fragment en quelcom incompreensible. Segons Tolstoi, aquesta incompreensió neix, principalment, de la traducció intencionadament absurda que s'ha fet del terme grec logos. El mot logos, des del temps dels presocràtics fins a Filó d'Alexandria, ha rebut els significats més diversos: paraula, discurs, llengua, narració, relació, sentit, llei comuna universal, pensament pur, raó, principi constitutiu del cosmos, vida, intermediari entre Déu i el cosmos, etc. (Piñero 1995: 321-323). En els Evangelis el logos tant pot fer referència a la paraula, al discurs, com al missatge de Crist. Tanmateix, en el pròleg de Joan, l'exègesi eclesiàstica ha relacionat logos amb la tradició jueva de la paraula creadora i reveladora de Déu. Segons aquesta lectura, el Crist és el logos en la mesura que Jesús és el transmissor de la Paraula, de la Veritat de Déu i que Ell mateix és la Veritat. A partir d'aquesta identificació, s'ha entès que el pròleg de Joan parla de la naturalesa divina de Jesús, de la seva encarnació i manifestació davant dels homes i de la seva acció salvífica. Així, per citar un exemple de les conseqüències d'aquesta identificació, hom veu en el primer verset, que citàvem més amunt, la confirmació de l'existència de Déu-pare i Déu-fill des del principi dels temps, confirmació que s'usa com una de les proves textuales de l'existència de la Trinitat.

Tolstoi, evidentment, fa una exègesi encaminada a destruir la identificació de Jesús amb la divinitat, i, per tant, amb el Logos. En la *Concordança i traducció dels quatre Evangelis*, diu a propòsit de les traduccions d'aquest passatge (Tolstoi 1995: 19):⁴

La traducció eclesiàstica del primer verset no només no té cap sentit, sinó que amb el significat que dóna al verb *ην*, no pot tenir-ne. La traducció diu: «Des del principi era la Paraula» [*Vnatxale bilo Slovo*]. Això no és una traducció del sentit, sinó dels mots. No en sorgeix cap idea i, per això, es dóna una explicació mística i arbitrària de cada una d'aquestes paraules. Per poder trobar el sentit d'aquestes oracions, és imprescindible abandonar la interpretació

² Cito l'edició facsímil de la Sociedad Bíblica de España de 1986.

³ Cito l'edició de la Soecidad Bíblica Americana de 1964.

⁴ Aquesta i la resta de traduccions són meves.

eclesiàstica i comprendre el sentit de cada mot.

A continuació Tolstoi analitza la paraula logos i en diu:

Logos té onze significats principals: 1) paraula 2) discurs 3) conversa 4) rumor 5) elocució 6) raó, com a tret que diferencia l'home de l'animal 7) raonament, opinió o ensenyament 8) causa 9) còmput 10) respecte i 11) relació [...]. Feu que un estudiant que sàpiga grec però que no conegui l'ensenyança eclesiàstica tradueixi el primer verset de Joan. Qualsevol estudiant, per aconseguir una traducció comprensible d'aquest passatge, tenint present el que ve després, deixarà de banda els set significats següents del mot *logos* que no són possibles en aquesta primera oració: paraula, discurs, conversa, rumor, eloqüència, còmput i respecte. Escollirà entre els significats: raó, causa, raonament i relació. Aquests quatre significats queden bé amb el sentit de la frase; però, per separat, tots són insuficients. La *raó* és una paraula que només defineix la capacitat de l'home de pensar. El *raonament* només és l'acció d'aquesta capacitat. La *relació* és el que dóna el material per a la capacitat de pensar. La *causa* és una de les formes de pensament. Cada significat defineix per separat un aspecte de la capacitat de pensar. És evident que en el text *logos* té un significat més ampli i fonamental. [...] Per traslladar aquesta paraula al rus, em sembla que el mot més apropiat és *razuménie*, perquè uneix els quatre significats possibles de la paraula *logos*.

Per a Tolstoi, doncs, logos engloba diversos conceptes relacionats amb la raó i el pensament i, per tal de transmetre'ls en un sola paraula, escull un mot rus emprat antigament, *razuménie*, format a partir de la paraula *razum* 'raó' i el sufix *-en*, que assenyalava tant la capacitat de raonar com el procés de pensar, comprendre i assolir un coneixement. Sol acompanyar *razuménie* la paraula *jizn* 'vida'. En la traducció a l'anglès d'Isabel Hapgood és traslladat com «understanding of life» (Tolstoi 1997); en l'alemany de F. W. Ernst és traduït com «Verstehen des Lebens» i s'hi adjunta una breu nota en què es diu que es podria traduir també com «Begreifen» (Tolstoi 1891: 47). En la meua traducció al castellà, vaig escollir la paraula «entendimiento» i no «conocimiento» o «comprensión», mots que en alguns contextos es podrien haver usat. «Entendimiento» pot sonar una mica estrany o forçat, sobretot si s'hi afegeix el complement de la vida. Sonaria molt millor traduir-ho per «conocimiento de la vida», però això remetria només a una de les idees que Tolstoi veu en Logos: la necessitat de buscar i conèixer la veritat profunda de la vida. Escollint «entendimiento» i, per tant, provocant un cert efecte estrany, vaig voler subratllar que era una paraula poc habitual que Tolstoi havia omplert d'un nou significat i havia convertit en un concepte filosòfic.

Si tornem al primer verset del pròleg de Joan, veiem que Tolstoi no tradueix la forma verbal *ἦν* pel verb ser (*bit*), com se sol fer en la majoria de traduccions, sinó per *stat*, és a dir, per convertir-se o arribar a ser; i el complement *ἐν ἀρχῇ*, que se sol traduir per «al principi», per un atribut. De manera que el resultat final és «El entendimiento de la vida se ha convertido en principio y fundamento de todo.» I més endavant, en el segon verset, va més enllà d'aquesta afirmació dient que aquest «entendimiento» està en lloc de Déu. D'aquesta manera tan subversiva Tolstoi no només desvincula el passatge de totes les elucubracions cristològiques que ha generat, sinó també que desmunta el propi concepte tradicional de Déu. Què és, doncs, aquesta idea del *razuménie*, que arriba a substituir Déu en el pensament tolstoïà?

Fixem-nos en el verset 18 que conclou el pròleg de Joan: «A Déu, ningú no l'ha vist mai». Tolstoi reafirma aquesta constatació afegint-hi: «i no el veurà mai». A diferència del que diu la tradició jueva, Tolstoi considera que Déu, si existeix, mai no es manifestarà i encara menys no es revelarà davant de ningú. Per tant, l'home no pot parlar de l'existència de Déu perquè no en té ni en tindrà mai cap certesa. I com que per a Tolstoi només és vàlid i útil allò que pot ser comprès i analitzat amb la raó, fa una crida a abandonar tota elucubració sobre Déu i tot culte que se'n generi. En el text del seu Evangeli aquest déu és anomenat el «Déu extern», o sigui, aquell que ha estat creat pels homes, que és utilitzat per subjugar-los i que exigeix un culte basat en el ritual. Tolstoi, en canvi, proposa cercar la resposta al sentit de l'existència en l'única certesa que ens posa la ment a l'abast: la consciència del bé i el mal. En la mesura que podem llegir la realitat a través d'aquests dos principis, podem construir una estructura moral que doni sentit a la vida. Més encara: Tolstoi,

comparant el cristianisme amb altres religions, sobretot orientals, arriba a la conclusió que totes elles tenen un nexa comú: totes coincideixen en certs principis morals que es poden resumir amb l'expressió «fer el bé». Tolstoi considera, per tant, que tot home sap com fer el bé. Aquest coneixement, per a Tolstoi, és innat, i, si està adormit, pot ser desvetllat. En això, precisament, consisteix la seva ensenyança i també, la de Jesús: a recuperar aquest coneixement i viure segons les pautes que se'n desprenen, que Tolstoi resumeix en cinc manaments.

Fins aquí, doncs, ens trobem amb un pensament que no nega la transcendència, però que la deixa al marge i que proclama l'autonomia de l'home. Seria, doncs, un pensament més propi del Tolstoi d'abans dels anys 70, del racionalista emprenedor que lluitava per l'alliberament i educació dels seus serfs. Tanmateix, a partir de la crisi espiritual i de la seva exègesi de l'Evangelí, el transcendent irromp en el pensament tolstoïà i es concreta, precisament, en aquest coneixement inherent del bé, propi de tots els homes. És a dir, Tolstoi considera que aquesta capacitat de reconèixer i de fer el bé demostra que l'home posseeix una part espiritual (oposada a la carnal) que té uns principis immutables i universals. I aquesta part és el vertader Déu, la vertadera divinitat, l'element realment immortal de l'home (Bunin 1943: 212). Això és el que Tolstoi anomena *razuménie jizni* i que Crist descobrí als homes, però que la interpretació esbiaixada de l'Església utilitzà per construir la divinitat de Crist. Segons Tolstoi, els mots evangèlics Déu, esperit, Fill de Déu, Fill de l'Home, pare, llum, logos, s'han de llegir com a denominacions del mateix principi diví. Per tant, tota al·lusió de Jesús a la seva presumpta divinitat, ha ser interpretada com un referència a la divinitat pròpia de tot home.

Com a conseqüència de l'adopció d'aquest principi, el pensament tolstoïà és de caràcter panenteista, molt influenciat per l'Stoa, l'hinduisme i el budisme. De fet, el *razuménie*, el logos tolstoïà, s'inspira en el logos estoic, la força que penetra tot el cosmos i que el dirigeix. Però a més, Tolstoi arriba a creure que tot home, en la mesura que el seu esperit és Déu, torna a ell després de la seva mort. El seu logos, doncs, beu del concepte d'Atman de l'hinduisme advaita, això és, l'ànima universal present en tots els homes i que amb la mort torna al seu origen.⁵

Traduint el pròleg de Joan, Tolstoi busca explicar i justificar el seu concepte panenteista del *razuménie*. Destaca que Jesús és qui el descobrí als homes i que, amb aquest descobriment, acabà amb el concepte del Déu extern (1: 1; 17); assenyala, com deien els estoics, que és el principi de la vida (1:3); és inherent a tots els homes (1: 9); a través d'ell es troba el sentit de la vida (1:4-5); tanmateix, els homes no viuen segons el camí que ell assenyala (1: 10-11); només alguns homes l'han reconegut i s'hi han sotmès (1: 13); entre ells, Jesús, en el qual s'ha manifestat aquest principi diví (1: 14); els deixebles de Jesús han comprès que el seu missatge és vertader perquè l'han portat a terme (1: 15-17); només aquest principi espiritual pot guiar l'home (1: 18). Interpretant així el pròleg de Joan, Tolstoi «aconsegueix» demostrar que la seva lectura del missatge de Jesús fou compartida pels primers cristians, i, per tant, que és l'autèntica. Per aconseguir-ho, hagué d'eliminar fragments (en aquest cas les referències a Joan Evangelista 1: 6-8; 15) i forçar el llenguatge (el professor de grec dels seus fills comentava que Tolstoi tenia una idea preconcebuda del que havia de dir el text). Errà, potser, la seva interpretació? Probablement, no; com tampoc no ho feren els altres traductors i comentaristes; simplement il·luminà el text des d'una altra perspectiva i, al fer-ho, hagué de deixar a les fosques allò que altres havien il·luminat.

Referències bibliogràfiques

Bunin, I. (1943) *La redención de Tolstói*. Barcelona: Tartessos.

Garcia, I. (2006). «Tolstoi traduce el Evangelio». Dins Camps, A. et al. (ed.). *Traducción y diferencia*. Barcelona: PPU. 145-160.

⁵ Pannikar (2005: 270) diu d'*atman*: «de la raíz *at* (respirar): hálito, el principio de vida, el sí-mismo o esencia interior del universo y del hombre. Núcleo divino de la realidad. Se refiere a la persona entera, indivisa y también al centro del hombre, su núcleo incorruptible.»

- Pannikar, R. (2005). *Espiritualidad hindú. Sanathana Dharma*. Barcelona: Kairós.
- Piñero, A. i J. Peláez. (1995). *El Nuevo Testamento. Introducción al estudio de los primeros escritos cristianos*. Madrid: Ediciones El Almendro.
- Shklovsky, V. (1978). *Lev Tolstoy*. Moscou: Progress Publishers. [Trad. d'O. Shartse.]
- Steiner, G. (2002). *Tolstói o Dostoievski*. Madrid: Siruela. [Trad. d'A. Bartra.]
- Tamartxenko, N. D. (2001). «Lev Tolstói». Dins V. A. Keldix (otv. red.). *Rússkaia literatura rubejà vekov (1890-e – natxalo 1920-kh godov)*. Moscou: IMLI RAN.
- Tolstói, L. (1999). *Sobre el poder y la vida buena*. Madrid: Los libros de la Catarata.
- Tolstói, L. (1891). *Kurze Auslegung des Evangeliums von Graf Leo Tolstói*. Berlín: Hugo Steinitz.
- Tolstói, L. (1991). *Íspoved*. Leningrad: Khudójestvennaia literatura.
- Tolstói, L. (1992). *Ievànguelie Tolstogo. Ízbrannie religiuozno-filosófskie proizvedènia L. N. Tolstogo*. Moscou: Nóvosti.
- Tolstói, L. (1995). *Soiedinénie i perevod tsetiriokh Ievangueli* [en línia]. Moscou: Mamontovski Dom. http://az.lib.ru/t/Tolstói_lew_nikolaewich/text_0510.shtml [Consulta: 15 de febrer de 2006.]
- Tolstói, L. (2006). *El Evangelio abreviado*. Oviedo: KRK. [Trad. d'I. García.]
- Tolstói, L. (1997). *The Gospel in brief*. Londres: Nebraska University Press.

Edicions citades de la Bíblia

- La Biblia: traducción de Casiodoro de Reina, 1569*. [Barcelona?]: Sociedad Bíblica de España, 1986.
- La Santa Biblia: versión de Reina-Valera, revisión de 1960*. Nueva York: Sociedad Bíblica Americana, 1964.
- Sagrada Biblia; traducida de la vulgata latina al español por Félix Torres Amat*. Madrid: Servagroup, 1984.
- La Sagrada Biblia más bella del mundo Antiguo y Nuevo Testamento nueva traducción de los textos originales con comentarios por Alejandro Díez Macho y colaboradores*. Buenos Aires: Codex, 1963.
- Biblia de Jerusalén*. Bilbao: Desclée De Brouwer, 1999.
- Sagrada Biblia: versión crítica sobre los textos hebreo y griego, por José María Bover y Francisco Cantera Burgos*. Madrid: Editorial Católica, 1961.
- La Biblia: Biblia catalana, traducció interconfessional*. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya - Editorial Claret - Societats Bíbliques Unides, 1993.